

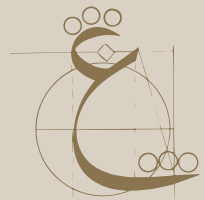

kadim

SAYI / ISSUE 6 · EKİM / OCTOBER 2023

06

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 6 • EKİM | OCTOBER 2023

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 121,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Arti Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • EKİM | OCTOBER 2023

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

MİSAFİR EDİTÖR
GUEST EDITOR

Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE
SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

1848 İhtilâllerinin Osmanlı Devleti Üzerine Etkileri: Bosna Örneği*

THE EFFECTS OF THE REVOLUTIONS OF 1848 ON THE OTTOMAN STATE: THE CASE OF BOSNIA

SEMRA İŞİN**

ÖZ ABSTRACT

Osmanlı Balkanlarının önemli eyaletlerinden biri olan Bosna'da, 1848 İhtilâlleri esnasında ihtilâl cemiyetleri ve ayrılıkçı düşünceye sahip kişilerin etkisiyle huzursuzluk başlamış; Saraybosna ve Travnik gibi merkezlerde asayiş bozulmuş, ayaklanmalar patlak vermiş ve mali sıkıntılar yaşanmıştır. Bosna'daki bu olayların arkasındaki ihtilâl yanlılarının girişimlerine hem Hırvatlar ve Sırplar hem de Müslüman tebaadan kimseler destek vermiştir. Bahsi geçen unsurların temelde ortak bir hedefleri olmasa dahi çıkarları doğrultusunda iş birliği yapmış ve Bosna halkını Osmanlı yönetimine karşı kıskırtmışlardır. İhtilâlcı cemiyetlerin ve Slavların ayrılıkçı faaliyetleri bölgede huzursuzluklara yol açmış olsa da daha ziyade Müslüman erkân Bâbiâli için sorun teşkil etmiştir. Nitekim Bosna Valisi Tahir Paşa idaresindeki yerel yönetime de ihtilâl sırasında en çok bu kesime karşı nasıl bir siyaset izleneceği konusu sıkıntı yaratmıştır. Bu bağlamda ihtilâlleri önlemek amacıyla askeri tedbirlere ağırlık verilirken, gizli soruşturmalar yapılarak bölgedeki olaylara hâkim olunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1848 İhtilâlleri, Osmanlı Devleti, Bosna Eyaleti, Hırvatlar, Sırplar, Boşnaklar.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 8 Mart 2023 | Date Received: 8 March 2023
Kabul Tarihi: 12 Nisan 2023 | Date Accepted: 12 April 2023

ATIF | CITATION

İşin, Semra. "1848 İhtilâllerinin Osmanlı Devleti Üzerine Etkileri: Bosna Örneği". *Kadim* 6 (Ekim 2023), 175-189.
doi.org/10.54462/kadim.1262209

* Bu makale Semra İşin'in "1848 İhtilâli'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler (1848-1850)" (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2022) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Araştırmacı, Kocaeli/Türkiye, isinsemra2341@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8910-8004.

GİRİŞ

Dünya, 18. yüzyılın sonuna doğru, halkların gerek fikri birikimlerin gerekse gelişen ekonomik gücün belli zümrelerin eline geçmesinin etkisiyle yönetimlere ve kendilerine biçilen rollere karşı başkaldırılarına tanıklık etmiştir. Bunların en sonuncusu ya da diğer bir ifadeyle kıtadaki birçok devlette aynı an da gerçekleşen son ihtilâl, 19. yüzyılın ortalarında patlak vermiş olan 1848 İhtilâlleridir. Kıta Avrupa'sını yeniden bir ihtilâle sürükleyen etkenler arasında 1789 İhtilâli'nden sonra ortaya çıkan ve giderek derinleşen siyasi ve ekonomik sorunlar olmak üzere iki temel unsur bulunmaktadır.¹

İhtilâl niteliğindeki ilk olaylar, 22 Şubat 1848'de Paris'te patlak vermiş olsa da, 3 Ocak 1848'de Viyana idaresine karşı ayaklanan İtalyanların girişimi, 1848 İhtilâli'nin başlangıcı varsayılmaktadır.² Fransa'daki ihtilâl hareketi daha önce yaşanan ihtilâllerde görülmeyen hızla kıtanın neredeyse tümüne yayılmış, başta Avusturya-Macaristan ve Alman devletleri olmak üzere birçok yerde peşi sıra ayaklanmaların çıkmasına sebebiyet vermiştir.³ 1848 İhtilâllerinin karakteri yayıldığı devletlerdeki taleplere binaen şekillenmiş; İtalya, Alman devletleri ve Macarlar özelinde milliyetçi, Avusturya idaresi noktasında daha liberal, Fransa'da ise sosyalist ve liberal istekler doğrultusunda yön bulmuştur.⁴ 1848 İhtilâlleri patlak verdiği ilk andan itibaren yayıldığı tüm devletlerde başarıya ulaşmış, fakat aynı yılın ortalarına doğru karşı ihtilâl hareketinin güç kazanmasına paralel olarak 1848'in sonuna doğru etkisini yitirerek, ihtilâller neticesinde kurulan idareler ve yapılan reformların ortadan kaldırılmasıyla, kısa vadedeki başarısını 1852-1853 yıllarında kaybetmiştir. Buna karşın 1848 İhtilâlleri daha sonra gerçekleşecek olan başta birleşik İtalya devleti olmak üzere ulus devletlerin kurulmasında önemli etkiler bırakmıştır.⁵ Bu bağlamda ayrıca sosyalist, liberal ve milliyetçi ideolojilerin daha da kökleşmesine katkı sağlamıştır.

1. Osmanlı Balkanlarında 1848 İhtilâlleri

1848 İhtilâlleri özellikle Doğu Avrupa'ya yayıldıktan sonra ağırlıklı olarak milliyetçilik ideolojisi üzerinden hareket etmiştir. Bu doktrin çok uluslu Osmanlı Devleti'nin de 19. yüzyılın başından itibaren yoğun şekilde hissettiği akımların başında gelmektedir. Dolayısıyla 1848 İhtilâlleri Osmanlı Devleti için de büyük bir tehlike oluşturmuştur. Nitekim ihtilâl, Avusturya ve Alman devletlerinde ayaklanmalara yol açtıktan hemen sonra Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında etkilerini göstermeye başlamış;⁶ önce

1 Roger Price, *1848 Devrimleri* (İstanbul: Babil Yayınları, 2000), 23-34.

2 Spencer M. Di Scala, *Italy from Revolution to Republic 1700 to the Present* (New York-London: by Routledge, 2018), 83-86.

3 Mike Rapport, *1848 Year of Revolution* (New York: Basic Books, 2009), 162; R. J. Rath, *The Viennese Revolution of 1848 Austin* (Texas: University of Texas Press, 2013), 34.

4 Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında, Balkanlar ve Osmanlı Devleti* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 65.

5 J.R. Hill, *The Revolutions of 1848 in Germany Revolutions of 1848 in Germany, Italy and France*, (Ypsilanti-Michigan: Eastern Michigan University History and Philosophy, Senior Honors Theses & Projects, 2005), sy; Jr. W.H. Sewell, *Work and Revolution in France the Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge: University of Arizona-Cambridge University Press, 1980), 271-272; Toktamış Ateş, *Siyasi Tarih* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 237-237.

6 Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "1848 İhtilâlleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalarda Aldığı Önlemler", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/39 (Mayıs 2006), 49-64.

Eflâk ve Boğdan'da Rumenler ve peşi sıra da Slavların, Bulgarların ve Rumların yaşadıkları yerlerde bazı olaylar patlak vermesine yol açmıştır.⁷

Eflâk ve Boğdan'daki ihtilâl hareketi yönetimde değişikliğe neden olacak kadar başarıya ulaşmıştır. Bölgedeki ihtilâl başlarda Osmanlı Devleti açısından daha çok iç mesele sayılmış ve diplomatik yollarla sorun halledilmeye çalışılsa da Rusya'nın devreye girmesiyle bu durum değişmiş; iki devletin ortak müdahalesiyle Eflâk ve Boğdan'daki ihtilâlcı yönetim ortadan kaldırılmış ve ihtilâl sonlandırılmıştır.⁸

Bâbiâli idaresi Eflâk ve Boğdan'daki ihtilâl girişimiyle ilgilenirken, eş zamanlı olarak başta Belgrad ve Karadağ bölgesi olmak üzere Slav ırkına mensup Sırplar ve Hırvatların yaşadığı bazı yerlerde karmaşa ve ayaklanmalar çıkmıştır. Öte yandan Vidin, Tırnova, Niş gibi Bulgar nüfusun ağırlıkta olduğu bölgelerde ihtilâl yanlılarının ayrılıkçı faaliyetlerde buldukları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar başlarda Bulgarların yaşadığı yerlerde, ilk etapta herhangi bir ayaklanma meydana gelmese de 1848 yılının sonuna doğru Bâbiâli'ye gelen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla kimi olayların yaşandığı görülmektedir.⁹ Bahsi geçen yerlerde çıkan olaylar idarelerin müdahalesi sonucunda bir ihtilâl hareketine dönüşmeden durdurulmuştur.

Diğer bir yandan ise ayrılıkçı Rumlar, daha önce de olduğu gibi 1848 İhtilâlleri döneminde de Osmanlı aleyhine çalışmaya devam etmiştir. Yunanistan'daki Rumların da katkılarıyla ihtilâlciler, Osmanlı'nın Rumeli bölgesindeki eyaletlerde huzursuzluk çıkarmak amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yine bu bağlamda Filik-i Eterya Cemiyeti'nin faal çalışmaları olmuş, ihtilâlcı hareketi Osmanlı topraklarına yaymak amacıyla bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Fakat ihtilâl yanlısı Rumlar istedikleri neticeye ulaşamamış, girişimleri boşa çıkmıştır.¹⁰ 1848 İhtilâllerinin Osmanlı Devleti'ne yansımalarına dair yapılan çalışmaların sınırlı olması, Balkan topraklarında Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu Bosna'da 1848 İhtilâli sırasında neler yaşandığı hakkında var olan bilgilerin de oldukça sınırlı olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada müstakil olarak 1848 İhtilâlleri sırasında Bosna'da yaşananlar konu alınmış ve mümkün olduğunca söz konusu açık kapatılmaya çalışılmıştır.

2. Bosna'da 1848 İhtilâli

Fransa'da ihtilâlin patlak vermesi ve hızla yayılmasının akabinde 10 Mart 1848 tarihinde aralarında dönemin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa, Serasker Paşa, Fethi Paşa, Kaptan Paşa ve Maliye Nazırı gibi devlet adamlarının bulunduğu Bâbiâli idaresi bir araya gelerek, ihtilâlin Osmanlı Devleti'ni etkileyip etkilemeyeceği, olası bir ihtilâle karşı alınacak tedbirler ve bu süre zarfında izlenmesi gereken politika üzerine istişare yapmışlardır.¹¹ Bu

7 Dan Berindei, "Osmanlı Devleti ve Eflâk'taki 1848 İhtilali", XIII. *Türk Tarih Kongresi*, 04-08 Ekim 1999, 3/1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 134; Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektûbi Kalemi (A.MKT), 124/42, 27 Cemazeyilevvel 1264 (1 Mayıs 1848), lef 1; BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (I.MTZ. (04)), 1/ 13, 10 Safer 1265 (5 Ocak 1849), lef 2; BOA, A.MKT, 122/ 68, 8 Cemazeyilevvel 1264 (12 Nisan 1848), lef 1.

8 Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, çev. Yücel Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 8/1265.

9 BOA, A.MKT, 167/94, 12 Safer 1265 (7 Ocak 1849).

10 BOA, A.MKT, 122/25, 5 Cemazeyilevvel 1264 (9 Nisan 1848), lef 3; BOA, İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), 67/1964,14 Cemazeyilevvel 1264 (18 Nisan 1848), lef 6.

11 BOA, I.MSM, 67/1925, 4 Rabiulahir 1264 (10 Mart 1848); BOA, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT), 1/38, 19 Rabiulahir 1264 (25 Mart 1848), lef 7.

kapsamda Bâbîâlî yönetimi, 14 Nisan 1848'de başta Balkanlarda olmak üzere birçok yerel idareye bir genelge yollayarak, buralardaki yetkilileri muhtemel bir ihtilâl riskine karşı uyarmıştır.¹² Nitekim kısa bir süre sonra ihtilâl yanlılarının Osmanlı topraklarının birçok yerinde, özellikle Hristiyan ahali aracılığıyla ayaklanma çıkarmak amacıyla harekete geçtiklerine yönelik Dersaadet'e ulaşan istihbaratlar, Osmanlı yönetiminin endişelerini haklı çıkarmıştır.¹³

Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa kısmında yer alan Bosna'da,¹⁴ 1848 İhtilâlleri esnasında Bâbîâlî'nin dikkatini yönelttiği eyaletlerin başında gelmekteydi. Zira bölge, ihtilâlin yoğun olarak hissedildiği ve büyük ayaklanmaların patlak verdiği Avusturya-Macaristan Devleti sınırında yer almaktaydı.¹⁵ Öte yandan Viyana yönetiminin özellikle 1797 Campo Formio Antlaşması'ndan sonra Dalmaçya kıyılarına ulaşmak amacıyla coğrafik olarak, stratejik bir konumda yer alan Bosna topraklarını hâkimiyeti altına almak için bölgede önemli girişimleri bulunmaktaydı.¹⁶ Hem söz konusu neden, hem de Avusturya ile yapılan ticarî faaliyetlerden ötürü taraflar arasında yoğun bir iletişim vardı. Bu bağlamda ihtilâlin fikrî etkilerinin ilk andan itibaren Bosna'ya ulaşması büyük bir ihtimaldi. Her ne kadar ihtilâl sırasında Avusturya'nın kendi iç sorunlarıyla ilgilenmesi, Viyana idaresini fiiliyatta bir tehdit unsuru olarak ortadan kaldırsa da diğer başka unsurların girişimleri Bosna eyaletinde ihtilâl riskinin devam etmesine yol açmıştı.

15 Mayıs 1848'de Bosna Valisi Tahir Paşa'nın Dersaadet'e gönderdiği rapordan anlaşıldığı üzere ihtilâlin ilk dönemlerinde eyalette herhangi bir olayın yaşanmadığı ve bölgenin asayişinin yerel idarenin kontrolü altında olduğu görülmektedir. Buna karşın Tahir Paşa'nın raporundan anlaşıldığı kadarıyla söz konusu kişiler, reayayı Osmanlı idaresine karşı kışkırtmak amacıyla girişimlere başlamış, halk arasında tedirginlik ve huzursuzluğun çıkmasına sebebiyet vermişlerdir. Nitekim yaşananlardan hoşnutsuz olan reaya, yerel idare merkezine gelerek asayişin bozulmasından ötürü duydukları rahatsızlıklarını dile getirmiş, Tahir Paşa'dan meselenin çözülmesini istemişlerdir.¹⁷ Bu durum Tahir Paşa açısından endişe vericidir; zira ona göre bölge halkının büyük bölümü ihtilâl kavramına, bunun ne tür sorunlara yol açabileceğini anlayacak donanıma sahip değildir; dolayısıyla kolayca manipüle edilmeleri ve bir ihtilâl hareketine kalkışabilmeleri mümkündür. Bu bağlamda Tahir Paşa Bâbîâlî'den, bölgede bir ayaklanma çıkma olasılığına karşı takviye asker gönderilmesini, çünkü ayrılıkçı düşünceye sahip kişilerin batıda patlak veren ihtilâlleri fırsat olarak değerlendirdiklerinin altını çizmiştir.¹⁸ Tahir Paşa'nın söz konusu talebine, Bulgaristan ve Yenişehir'de de sorunların olması nedeniyle Bâbîâlî tarafından olumsuz yanıt verilmiş, hâlihazırda bölgedeki askerî kuvvetlerle asayişin sağlanmaya çalışılması gerektiği bildirilmiştir.¹⁹ Bâbîâlî'nin bu cevabı

12 BOA, A.MKT, 121/5, 10 Cemazeyilevvel 1264 (14 Nisan 1848), lef 2.

13 BOA, A.MKT, 123/95, 24 Cemazeyilevvel 1264 (29 Nisan 1848).

14 Bosna eyaletinde 1848 İhtilâllerinin hemen akabinde 1849 yılında başlayan isyanlar patlak vermiştir. Bu isyanların temelinde Tanzimat meselesi yatmaktadır. Öte yandan Osmanlı idaresi çıkan ayaklanmaların genel olarak "Fesad" diğer bir ifadeyle ihtilâl olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla bölgedeki ihtilâlcî olayların diğer sorunlardan ötürü çıkan isyanlarla karıştırılması ve bilgi yanlışlığına sebebiyet vermek için bu çalışmada kullanılan belgeler 1848 yılı ile sınırlandırılmıştır.

15 Feyzioğlu, "1848 İhtilâlleri" 57.

16 Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1878)* (Ankara: Alter Yayıncılık, 2009), 52-53.

17 BOA, İ.MSM, 67/1947, 11 Cemazeyilahir 1264, (15 Mayıs 1848).

18 BOA, İ.MSM, 82/2329, 16 Zilkade 1264 (16 Ekim 1848), lef 1.

19 BOA, İ.MSM, 67/1947, 29 Cemazeyilahir 1264 (2 Haziran 1848), lef 2.

aslında 1848 İhtilâllerinin Balkanlarda yarattığı etkiyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Tahir Paşa'nın bu raporundan sonra Bosna'da ihtilâl yanlısı grup ve cemiyetlerinin sayısının arttığı ve bu kişilerin girişimleri nedeniyle bölgedeki asayişin gün geçtikçe bozulduğu görülmektedir. Nitekim kısa bir süre sonra ihtilâl cemiyetlerinin kışkırtmaları neticesinde Saraybosna'daki durum daha da kötüleşmiş ve bir ayaklanma patlak vermiştir. Nizamiye askerlerinin olaylara müdahalesiyle ayaklanma çok büyümeden bastırılmış, düzen yeniden sağlanmıştır. Olaylar sırasında karışıklığa yol açtığı ve “*fesat fikirler*” diğeri bir ifadeyle ihtilâl fikrini yaydığı tespit edilen bazı kimseler tutuklanmış, fakat daha fazla tepkiye sebebiyet vermemek için kimisi Bâbîâlî'nin de uyarısı kapsamında serbest bırakılmıştır.²⁰

Bosna'daki ihtilâl yanlıları, bölgede kaosa neden olmak için halk arasındaki her türlü sorunu ayaklanma çıkarmak maksadıyla bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bunların başında bilhassa Tahir Paşa'nın Bosna valisi olarak atanmasından sonra yürürlüğe giren Tanzimat uygulamasının icra edileceği ve Osmanlı ordularına bölgeden asker alınacağı gibi söylemler gelmektedir. Bu kapsamda ihtilâl taraftarları, söz konusu haberleri daha geniş kitlelere yayıp, gerilimi tırmandırmak ve ihtilâl çıkarmak amacıyla ilanlar bastırmış ve bu materyalleri halka dağıtmışlardır. Nitekim bu propagandalar sayesinde Bosna'da halk arasında tedirginlik daha da artmıştır. Bosna idaresi bu karmaşa ortamına son vermek ve asayiş sağlamaya amacıyla Yenipazar sınırından dört tabur askerin bölgeye getirilmesine karar vermiştir. Askerlerin geleceği haberi, ihtilâl cemiyetlerinin fiili olarak harekete geçip askerî birliklere saldırmaya yönelik karar almasına yol açmıştır. İhtilâl cemiyetlerinin bu kararı, Bosna yerel idaresine kadar ulaşmış, ancak bir süre sonra bu kişilerin askerlerle çatışmaya girmeye cesaret edemeyip söz konusu planlarını gerçekleştirmekten vazgeçtikleri öğrenilmiştir.²¹

Bosna idaresi ihtilâl sırasında bilhassa Bâbîâlî'nin direktifleri doğrultusunda halk arasında karmaşaya yol açacak hususlardan kaçınmaya çalışmıştır. Zira herhangi bir dönemde normal karşılanan davranışlar dahi 1848 İhtilâlleri sırasında Bosna'da tehdit unsuru hâline gelmiştir. Bunlardan biri Mirliya Mustafa İzzet Paşa'nın Tahir Paşa'nın görüşlerini dikkate almadığı, askerlerin konaklama meselesinden doğan ve Bosna'da büyük bir soruna yol açan Travnik'teki ayaklanmalardır.²² Travnik, 19. yüzyılın başından itibaren Fransa ve Avusturya-Macaristan gibi büyük devletlerinin konsolosluklarını kurduğu ve 1851'e kadar da bu özelliğini devam ettirdiği Bosna'nın önemli merkezlerinden biridir.²³ Dolayısıyla bölge halkı batıdaki düşünce dünyasına yabancı değildir. Bu durumun bilincinde olan Tahir Paşa, Travnik'in asayişini kontrol altına almak için bölgeye Mirliya Mustafa İzzet Paşa komutasında bir grup asker göndermiştir. Bu kapsamda yerel yönetimin hareketlerinin, ihtilâl cemiyetlerinin faaliyetlerinin de etkisiyle bölgedeki bazı kesimler tarafından ihtilâl çıkarmak amacıyla bahane teşkil edebileceğinin farkında olan Tahir Paşa, askerî birlik Travnik'e hareket etmeden önce Mustafa İzzet Paşa'ya askerî çadurları şehirden uzak bir yere kurmasını ve askerleri şehrin içine sokmamasına dair uyarılarda bulunmuştur.

20 BOA, İ.MSM, 82/2329, 11 Şevval 1264 (10 Eylül 1848), lef 2.

21 BOA, İ.MSM, 82/2329, 27 Şevval 1264 (26 Eylül 1848), lef 4.

22 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 4.

23 Machiel Kiel, “Travnik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/ 308-311.

Böylece ihtilâlcı grupların karmaşa çıkarabilecekleri kozlarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Lakin Mustafa İzzet Paşa, Tahir Paşa'nın uyarısını dikkate almayarak, askerleri şehre yakın bir mevkiye konuşlandırmıştır. Nitekim bu durum Tahir Paşa'nın endişesini doğrular nitelikte sonuçlanmıştır. Askerin bölgeye ulaşmasının hemen ardından şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişi merkezdeki karargâha giderek, çadırların kaldırılmasını istemişlerdir. Ancak Mustafa İzzet Paşa bu talebi reddetmiş ve taraflar arasında tartışma çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra bu kişilerin ihtilâl yanlısı olduğu, tartışma çıkması maksadıyla kasti ve planlı hareket ettikleri ortaya çıkmıştır.²⁴

Mustafa İzzet Paşa ve yöre ahali arasında tartışma yaşandığı haberleri hızla yayılınca şehirde bir dizi olay patlak vermiş, ilk etaptaki kargaşa askerlerin erken müdahalesiyle bastırılmıştır. Ancak ihtilâlciler faaliyetlerine ara vermeyerek, mevcut huzursuzluğu daha da körükleyip kısa bir süre sonra olayların yeniden patlak vermesine ve çatışmaların büyümesine sebep olmuştur. Ayaklanma esnasında şehir merkezindeki çarşı dahi kapatılmak zorunda kalmıştır. Travnik'teki bu olaylar sırasında bir araştırma başlatılmış ve bölge esnafının ihtilâl cemiyetleriyle ortaklaşa hareket ettiği, hatta kendi aralarında gruplaşarak halkı idareye karşı kışkırtmak ve ayaklanmalara destekçi toplamakla görevli birer de kethüda belirledikleri açığa çıkmıştır. Bölgedeki karmaşanın büyümesi ve asayişin sağlanamaması üzerine yerel meclis, bölgedeki esnaf gruplarıyla müzakereler başlatarak bir anlaşma yapmış ve böylelikle Travnik'teki olaylar bastırılmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre, esnafları temsilen kethüdalar seçilmiş, bundan sonra herhangi bir karmaşa içinde yer alıp, ihtilâlcı girişimlerde bulunmayacaklarına dair güvence alınarak, bu kişiler affedilmiştir. İlâveten şayet daha sonraki süreçte bir karmaşaya dâhil oldukları anlaşılırsa itirazsız tutuklanıp, Dersaadet yetkililerine teslim edilecekleri ve kargaşadan ötürü bölgeye sevk edilen askerlerin masraflarının da bu şahıslar tarafından karşılanacağı uyarısı yapılmıştır. Travnik'teki ayaklanmalarda yer alanlara ceza verilmemesi gerçekte stratejik bir hamledir. Çünkü söz konusu kişiler bölgenin ileri gelenleri olmakla beraber hem büyük bir nüfuzla hem de maddi açıdan önemli bir güce sahiptir.²⁵ Dolayısıyla bunların tutuklanması, Travnik'te huzursuzlukların artmasına ve yeniden olayların çıkmasına neden olabilirdi.

Travnik'teki olayların ayrıntılarını Bâbiâli yetkililerine aktaran Tahir Paşa raporunda, her ne kadar olaylarda yer alanlarla mutabakat sağlanmış olsa da söz konusu kişilere güvenilmemesi gerektiği, zira buldukları ilk fırsatta yeni bir ihtilâl girişiminde bulunacakları, üstelik bu amaç doğrultusunda hazırlık dahi yaptıklarını da altını çizerek belirtmiştir. Yine bu bağlamda Travnik'in ayaklanmaların merkezi olarak seçilmesinin nedenini bölgenin eyalet içindeki konumuna bağlayan Paşa, ihtilâlin buradan tüm Bosna'ya yayılmasının kolay ve hızlı olduğunu da vurgulamıştır. Ayrıca genel olarak tüm Bosna halkının hareketleri gözlemlendiğinde, ayrılıkçı olaylara katılma olasılığı bulunan kişi sayısının azımsanmayacak derecede fazla olduğunu ve tehlikenin boyutunun giderek arttığını belirtmiştir. Bu nedenle Tahir Paşa yazısında, Bâbiâli yetkililerine bir an önce Bosna'da takviye kuvvetler yollanarak gerekli askerî tedbirlerin alınması gerektiği vurgusu yapmıştır. Tahir Paşa, daha önce asker talebinin Bâbiâli tarafından reddedilmesine binaen eyalete gönderilecek askerî birliklerin masraflarının yerel idarenin hazinesinden ödeneceğini belirterek, Bosna'da ek

24 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 4.

25 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 4.

askere ihtiyaç olduğunun altını çizmiştir. Zira Tahir Paşa'ya göre komşusu Avusturya'da ihtilâller bitmediği müddetçe Bosna eyaletinde problemler bitmeyecek, ihtilâl cemiyetleri çalışmalarına devam edecektir. Bosna'daki ihtilâl girişimlerinin ciddi bir hâl alması, Bâbiâli idaresinin Tahir Paşa'nın ek asker talebine onay vermesiyle neticelenmiştir.²⁶ Tahir Paşa'nın Bâbiâli'ye gönderilecek askerlerin mali yükünü üstlenme teklifi Bosna'daki durumun hassasiyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Öte yandan nüfusunun büyük bölümü Müslüman olan bir Balkan eyaletinde Avrupa eksenli bir ihtilâlin neden karmaşa ve kimi ayaklanmalara yol açtığını anlamak için olaylarda etkin rol alanların kimler olduğuna ve bunların hedeflerine bakmak gerekmektedir.

3. Sırp ve Hırvatların Bosna'daki Ayrılkçı Girişimleri

1848 İhtilâlleri sırasında Bosna üzerinde çeşitli tasavvurları bulunan Slav milletler, eyalet için önemli birer tehdit hâline gelmişlerdir. Bunlardan ilki uzun zamandır "Büyük Sırbistan" kurma düşüncesinde olan Sırlardır.²⁷ İkinci ise 1848 İhtilâllerini milletlerinin kurtuluşun bir şansı olarak gören Hırvatlardır ve bunlarda tıpkı Sırlar gibi kuracakları devlet için önemli bir stratejik konumda olan Bosna ve Hersek'i ilhak etmeyi planlamaktadırlar.²⁸ Slav ırkına mensup bu milletler, bölgenin ilhakını farklı saiklere bağlayarak meşrulaştırma yoluna dahi gitmişler, Hırvatlar bölge ile dinî bağı öne sürerken, Sırlar bu bağı etnik kökene dayandırmışlardır.²⁹

Bu kapsamda da 1848 İhtilâlleri adı geçen milletler için amaçlarına ulaşmanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Tahir Paşa'nın Dersaadet'e gönderdiği raporların bazılarında söz konusu milletlerin harekete geçtiği görülmektedir. Bilhassa eyalet dışından bölgeye gelen ihtilâl yanlılarının başta Ortodoks reaya olmak üzere halkı kışkırttığı açığa çıkmıştır. Öte yandan bu dönemde Bosna için en büyük riski, Avusturya-Macaristan Devleti'nde yaşayan ve ihtilâlin etkisiyle ayaklanan Sırlar ve Hırvatların Osmanlı topraklarındaki soydaşlarıyla kurdukları iletişimden doğan tehlike oluşturmuştur. Zira yetkililere ulaşan istihbaratlara göre Avusturya'daki Hırvatlar, Sırlar ve Dalmaçya'daki Slavlar, Bosna ve Hersek'teki halkı provoke etmek amacıyla ihtilâl yanlısı kimseleri buralara yollamışlardır. Bu bilgiler üzerine yerel idare tarafından bahsi geçen Slav milletlerin yoğunlukta olduğu bölgelere casuslar gönderilerek bir araştırma başlatılmıştır. Gizlilik içerisinde yapılan soruşturma neticesinde Bosna yönetimine gelen istihbaratın doğru olduğu ve aralarında Karadağlıların da bulunduğu ihtilâl yanlısı grupların ahaliyi kışkırtmak amacıyla harekete geçtiği, Nemçeli ve Bosnalı Hırvatların bir isyan çıkarma hazırlığı yaptıkları anlaşılmıştır. İlaveten Sırların ihtilâl ortamından faydalanarak Osmanlı Müslüman tebaasını kışkırtarak ihtilâl çıkarmayı amaçladıkları ve merkezi Belgrad olmak üzere Bosna topraklarının da kapsayan bir Slav Krallığı kurma düşüncesinde oldukları ortaya çıkmıştır.³⁰ Gerçekte Slavların Osmanlı Balkanlarına dair düşünceleri Bosna eyaletinde ilk kez duyulan bir söylem

26 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 4.

27 Charles Jelavich- Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920* (Seattle-London: University of Washington Press, 2000), 63.

28 Micha Glenn, *The Balkans Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012* (Canada: House of Anansi Press, 2012), 46-57.

29 D. V. Krestić, "Croatian Pretensions to Bosnia and Herzegovina Since 1848", *Balkanica 45*, ed. Dušan T. Bataković (Belgrade: Institute For Balkan Studies Serbian Academy of Sciences And Arts, 2014), 267.

30 BOA, İ.MSM, 67/1947, 29 Cemazeyilahir 1264 (2 Haziran 1848), lef 2.

değildir; bunu 19. yüzyılın başlarına kadar götürmek mümkündür.³¹

Gerek Sırplar gerekse Hırvatlar bahsi geçen faaliyetlerini etkili kılmak maksadıyla yazılı materyalleri kullanmışlardır. Hırvatlar gazeteler vasıtasıyla Bosna'daki soydaşlarına ortaklaşa hareket edeceklerini duyurarak, bölge halkının fikrini değiştirip desteklerini almaya çalışmışlardır. Örneğin, 27 Mayıs 1848 tarihli Novine gazetesinde Dalmaçyalıların artık Hırvatlarla birleşmek arzusunda olduklarına, ancak bir yandan da Bosna halkıyla kardeşlik bağı kurmayı hedeflediklerine dair haberlere yer verilmiştir. Bosnalıları ikna etmek için ise söz konusu isteklerini ekonomik nedenlere dayandırmış, tarafların birbirlerinin mallarına muhtaç olduğuna ve şayet birleşme gerçekleşirse bunun bölgedeki ticarete pozitif katkı sağlayacağı vurgusu yapılmıştır. Yine bu kapsamda aynı gazetenin sonraki günlerinde yayınlanan haberlere göre Slavların Bosna'da karmaşa ve ayaklanma çıkaracakları bilgilerine bulunmaktadır.³²

1848 İhtilâlleri sırasında Bâbüâli yetkililerine çok sayıda rapor yollayarak, Doğu Avrupa'da yaşanan ihtilâllerin ayrıntıları hakkında bilgileri Dersaadet'e aktaran Viyana Sefiri Şekib Efendi de Sırp ve Hırvatların bu girişiminden haberdar olmuş ve konuyla ilgili Bâbüâli yetkililerini bilgilendirmiştir. Fakat Şekib Efendi'ye göre Viyana'da da duyulan söz konusu plandan ötürü endişe etmeye gerek yoktur, zira "*Bağımsız Slav Birliği*" tasavvuru oldukça eskiye dayanan ama gerçekleşmeyecek olan bir imgeden ibarettir.³³

Sırp ve Hırvatların girişimlerine paralel olarak Bosna'da ihtilâl tehlikesi de artmıştır. Bu nedenle Bosna yerel idaresi, Travnik Meclisinde eyaletin mevcut durumu hakkında görüşmeler yapmıştır. Meclisteki müzakerelerde özellikle Osmanlı ve Nemçe Hırvatlarının birlik olup harekete geçmesi halinde bölgede çıkabilecek olayların durdurulmasının mümkün olmayacağı ve asayişin bir daha tesis edilemeyeceği konusunda ortak bir yargıya varılmıştır. Dolayısıyla bölgenin asayişi için Bâbüâli'den bir bölük nizamiye ve iki bin başıbozuk asker ve askerî lojistik malzemesi istenmesine karar verilmiştir. Bâbüâli'ye gönderilen yazıda yetkililere Bosna'da ihtilâl olasılığının ve bilhassa dış kaynaklı tehditlerin göz önünde bulundurulması uyarısı yapılarak, talep edilen askerlerin mümkün olduğunca hızlı gönderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan asker sevki meselesinde Bosna eyaletinin sınırlarının tamamının Hırvatlar, Sırplar ve Karadağlılardan oluşan Slav milletleri tarafından çevrili olduğunun da unutulmaması ve bu unsurların harekete geçmesi durumunda bölgeye askerinin ulaştırılması noktasında büyük sıkıntılar yaşanacağını da altı çizilmiştir.³⁴

Aslında Sırplar ve Hırvatların faaliyetlerini sadece Bosna ile sınırlandırmak pek de doğru değildir. Zira Bulgar milletlerin yaşadığı Osmanlı eyaletleri, Belgrad ve Karadağ'da da Slavların faaliyetleri bulunmaktadır.³⁵ Ayrıca 1848 İhtilâllerinin Avusturya ve Alman devletlerine yayılmasının akabinde Doğu Avrupa'da bulunan Slavlar harekete geçerek, Prag'da ilk Panslavist Kongresinde toplanmışlardır.³⁶ Prag'daki bu kongre başlangıçta sadece Avusturya Slavları için tasarlanmışken Rusya, Avusturya ve Osmanlı yönetimi altında bulunan tüm

31 Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1878)*, 77-78.

32 Feyzioğlu, "1848 İhtilalleri", 59-61.

33 BOA, İrade-i Hâriciye (İ.HR.), 45/2100, 29 Rabiulahir 1264 (4 Nisan 1848), lef 2.

34 BOA, İ.MSM, 67/1947, 29 Cemazeyilahir 1264 (2 Haziran 1848), lef 2.

35 Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1878)*, 50-52.

36 Hans Kohn, *Nationalism Its Meaning and History* (Florida: Robert E. Krieger Publishing Company Malabar, 1982), 71.

Slav topluluklarından delegelerin katıldığı büyük bir kongreye dönüşmüştür.³⁷ Nitekim Marx'ın da vurguladığı gibi 1848 İhtilâli ve Panslavist Kongresinden sonra Slavlar, ihtiyaç duydukları merkez ve kuvveti Osmanlı topraklarında bulacaklarını anlayarak yönlerini buraya çevirmişlerdir.³⁸ Dolayısıyla 1848 İhtilâlleri deyim yerindeyse Osmanlı Devleti'nin artık açık bir şekilde Slavların hedefi haline gelmesine yol açmıştır.

4. Tanzimat Uygulamasının Propaganda Unsuru Hâline Gelmesi ve Bosnalı Müslüman Erkânın İhtilâlcî Faaliyetleri

Bâbîâli idaresi, 1848 İhtilâlleri patlak verdiğinde Osmanlı toprakları için Hristiyan tebaayı en önemli tehdit unsuru olarak öngörmüştür. Lakin zaman ilerledikçe Bosna özelinde görülmüştür ki çıkarları doğrultusunda Müslüman tebaadan bazıları da 1848 İhtilâllerinin propagandistleri olmuştur. Bosna Müslüman erkânın ihtilâl döneminde Osmanlı yönetimi için sorun haline gelmesinin temel nedeni Tanzimat Fermanı'dır. Çünkü Tahir Paşa'nın Bosna valiliğine getirilmesiyle birlikte Bâbîâli, eyalette Tanzimat uygulamalarının devreye konulmasına yönelik emir vermiştir. Ancak bu durum, yerel güçler tarafından hoş karşılanmadığı gibi, daha önceki imtiyazlarını ve güçlerini yeniden elde etmek isteyen ve ayrıcalıklarını kaybetme korkusu yaşayan Bosnalı Müslüman erkânın, ihtilâl cemiyetleriyle iş birliği yapmasına yol açmıştır. Öyle ki söz konusu kesim, çıkarları doğrultusunda Karadağ ve Sırp liderlerle dahi birlikte hareket etmiştir.³⁹

Öte yandan eyalet erkânı diye adlandırılan bu kimselerden bir kısmının, imtiyazlarını kullanarak ahaliye kötü muamele etmeleri, şehir ve kasabalarda ikamet eden sipahilerin yanı sıra ileri gelenlerden bazılarının ise vergilerini ödememesi de halk arasında hâlihazırda devam eden bir huzursuzluğa neden olmuştur. Bu kapsamda 1848 İhtilâlleri bahsedilen kimseler için de bir kurtuluş olarak görülmüş ve ihtilâl söylemlerinin değer bulmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁰ Dolayısıyla hem halk hem de Bosna erkânı içerisinde ihtilâl yanlılarını destekleyenlerin sayısının azımsanmayacak derece çok olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan halkın kendilerine zorbalık yapan erkândan kurtulmak için ihtilâli bir fırsat olarak değerlendirmesi, Avrupa devletlerinde yaşanan ihtilâllerde ağır angaryalar nedeniyle ayaklanan köylülerinki ile bir noktada benzerlik taşımaktadır.

Nitekim Bosnalı tüccar, esnaf ve çiftlik sahiplerinden oluşan bu yerel güçler, hem Saraybosna'daki hem de Travnik'teki ayaklanmalarda etkin rol oynamış, bu bağlamda mali güçlerini kullanmaktan ve reayayı ayaklanmalara katılmaları konusunda zorlamaktan çekinmemişlerdir. Bosna Valisi Tahir Paşa'nın konu hakkında başlattığı soruşturmada, bu kişilerin bölgedeki ulemanın da iş birliğiyle, ahaliye zorbalık yaptıkları anlaşılmıştır. Tahir Paşa, meseleyle ilgili bu kişilerin ne kadar uyarılsalar da tutumlarından vazgeçmeyeceklerine ve devlete verdikleri sadakat sözlerinde durmayacaklarına dair Bâbîâli yetkililerini uyarmayı ihmal etmemiştir. Bosnalı erkânın bölgedeki gücü Bosna idaresinin haklarında hukuki olarak bir yaptırım uygulamasına da engel olmuştur. Tahir Paşa, Müslüman erkânın tutuk-

37 Douglas Maggach-Stedman G. Jones, *The 1848 Revolutions and European Political Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 411.

38 Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, çev. Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1992), 637-638.

39 Michael Palaiet, *The Balkan Economies c. 1800-1914*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 133.

40 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 5.

lanmasını oldukça riskli bir hareket bulmuş ve bu kişileri tutuklama girişiminde bulunmamıştır. Bu bağlamda da erkâna karşı takip edilecek stratejide oldukça dikkatli davranmış ve problemleri mümkün mertebe uzlaşma yoluna giderek çözmüştür.⁴¹

5. 1848 İhtilâllerinin Bosna'daki Ekonomik Etkileri

1848 İhtilâllerinin çıkmasının temel nedenlerinden biri Avrupa kıtasında yaşanan ekonomik sorunlardır. Ancak ihtilâl mevcut mali sıkıntıların çözümüne katkı sağlayamadığı gibi yaşanan olaylar durumun giderek kötüleşmesine neden olmuştur.⁴² 1848 İhtilâllerinin iktisadî hayata yansıyan olumsuz etkileri, zaten kötü olan Osmanlı ekonomisinin daha da bozulmasına yol açmıştır. Örneğin kıtadaki ihtilâlden ötürü uluslararası ticarette durgunluk meydana gelmiş, vergiler beklenen miktarda toplanamamış, mültezimler anlaşma miktarları olan ödemeleri yapamamışlardır.⁴³ Dolayısıyla yaşanan bu problem, Bosna'yı da etkisi altına almış ve iktisadî sıkıntılar yaşanmasına sebebiyet vermiş;⁴⁴ özellikle Avusturya'da yaşanan ihtilâl Bosna ekonomisinde büyük zarara yol açmıştır. İki devlet arasındaki ticaret ve bölgedeki tüccarlar ile halk arasında yapılan alışveriş önemli ölçüde durma noktasına gelmiştir. Tüm bu sorunlar ise Bosna gümrük gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Tahir Paşa konuya dair 5 Eylül 1848'de Bâbîâli'ye gönderdiği bir yazıda Bosna'da ihtilâl nedeniyle mültezimlerin ve tüccarların büyük sıkıntılar çektiği, mültezimlerin ödemelerini yapamadığı ve tüm bunların yerel idarenin hazinesini etkilediği vurgulamıştır. Bu kapsamda da Bâbîâli'den maaş ödemeleri gibi bazı kalemlerde yapılması gereken masraflar için para istenmiştir.⁴⁵ Ek olarak Bosna valisi, bölgedeki ekonomik sorunların giderilmesi doğrultusunda Bâbîâli'den derhal harekete geçmesini ve bu meseleye çözüm bulmasını talep etmiştir. Çünkü Tahir Paşa'ya göre eğer konu hakkında bir çare bulunamazsa, bölgedeki ekonomik durum bir daha eskisi gibi olmayacaktır. Tahir Paşa'nın yazısı üzerine Dersaadet yetkilileri eyaletin en önemli gümrüğü olan Ahlon'a'nın üç aylık gelirlerinin yer aldığı bir rapor istemiştir. Söz konusu bu raporda kıtadaki ihtilâlin Bosna'ya ekonomik etkilerine dair daha somut bilgileri görmek mümkündür. Coğrafi olarak Bosna eyaletine yakın olan İtalyan devletlerinden daha önce yapılan hayvan ve emtia gibi birçok malların ticareti de önemli oranda azalmıştır.⁴⁶ Bosna'daki iktisadî durumda yaşanan sıkıntılara dair haberler yabancı basında dahi yer bulmuş, Avrupa'daki ihtilâlin ticareti etkilediği ve dolayısıyla bu durumun da Bosna ticaretine büyük zarar verdiği belirtilmiştir.⁴⁷

6. Bosna'da 1848 İhtilâllerine Karşı Alınan Tedbirler

Bâbîâli idaresi 1848 İhtilâllerinin başından itibaren devleti, olası bir ihtilâl hareketinden korumak amacıyla askerî, siyasî, sosyal ve ekonomik önlemler almıştır. Bu bağlamda yerel

41 BOA, İ. MSM, 82/ 2329, lef 6.

42 Helge Berger- Mark Spoerer, "Economic Crises and the European Revolutions of 1848", *The Journal of Economic History* 61/2 (2001), 295-297; *The Times*, "The State Of The Continent", (20 May 1848), 6.

43 BOA, İ. MSM, 22/535, 20 Şevval 1264 (19 Eylül 1848).

44 Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyamları (1839-1878)*, 52-54.

45 BOA, Mabeyni Hümayun Evrakı (MB. İ) 3/ 5, 6 Şevval 1264 (5 Eylül 1848).

46 BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Valâ Evrakı (A.MKT.MVL), 62/3, 16 Recep 1264 (18 Haziran 1848).

47 *The Times*, "Germany" (22 July 1848), 6.

idarelere gönderilen yazılarda en üst kademedeki devlet görevlilerinden, en alt kademedeki memurlara kadar tüm sorumlular ikaz edilmiş; ihtilâl yanlılarının ayaklanma ve karmaşa çıkarmalarına neden olabilecek durumlardan sakınılması uyarılarında bulunulmuştur.⁴⁸ Bosna eyaleti de birçok açıdan Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki önemli merkezlerinin başında gelmekteydi. Bu bağlamda Bâbüâli idaresi, diğer bölgelerde olduğu gibi Bosna'da tedbir alınması için yetkili birimleri harekete geçirmiştir.⁴⁹ Her ne kadar başlarda Bosna'da herhangi bir olay yaşanmasa da zaman içerisinde bölgede ihtilâl cemiyetlerinin etkinliğinin artmasıyla durum değişmiş, birden fazla ayaklanma çıkmıştır.⁵⁰

Bosna yerel idaresi, ihtilâlin başından itibaren Bâbüâli'nin talebi doğrultusunda Hristiyan ahalî başta olmak üzere halka iyi davranılması, var olan problemlerin mümkün mertebe sükûnet içerisinde çözülmesi, olası ayaklanmaların büyümeden bastırılması gibi genel tedbir uygulamalarını devreye koymuştur. Ancak buna ilaveten Bosna Valisi Tahir Paşa da bölgede alınacak tedbirlerde takip edilecek stratejiye dair bir plan yapmıştır. Bu kapsamda da öncelik askerî tedbirlere verilmiştir. Buna göre eyaletteki muhtemel bir ayaklanma girişimine müdahale edecek askerî birliklerin komutası bölgenin ileri gelenlerinden Mustafa Paşa'da olacaktır. Lakin Mustafa Paşa olayları bastıramazsa Tahir Paşa bizzat askerlerin başına geçecek ve ayaklanmaları bertaraf edecektir. Ayrıca bu plan merkezi idarenin izniyle devreye konulacak ve alınan karar hakkında Bâbüâli yetkililerine bilgi verilecektir. Bâbüâli'nin onayının gecikmesi ihtimaline karşı da cevap gelinceye kadar hâlihazırda sorun yaşanan bölgelere önlem amacıyla süvari alayları ve topçu birlikleri gönderilecektir.⁵¹

Yine bu bağlamda Tahir Paşa askerî lojistik eksiklerin giderilmesi için Saraybosna'da bir kışlanın yapılmasını ihtilâl döneminde olduğu için uzun vadede gerekli görmüş ve kurulması hakkında Dersaadet'ten izin istemiştir. Tahir Paşa'nın önerisi üzerine yapılan müzakerenin ardından konuya müspet bakan Bâbüâli, kışla inşasının detaylarının belirlenmesi için meseleyi Meclis-i Valâ'ya göndermiştir.⁵² Öte yandan Bosna'da ihtilâl taraftarlarının girişimlerinin artmasına paralel olarak Tahir Paşa bölgedeki asker sayısını yeterli bulmamış, dönem dönem Bâbüâli yetkililerinden ek asker talep ederek Bosna'daki sorunların büyük bir ihtilâl hareketine evrilmesinin önünü almaya çalışmıştır.⁵³

1848 İhtilâllerinde Bosna'da kimlerin ihtilâl yanlısı olabileceğine dair yerel idarenin bir öngöründe bulunması oldukça zordur. Bu durumun farkında olan Tahir Paşa gerek ihtilâlcilere fırsat oluşturmamak gerekse askerî gücün bölünmemesi içinde bazı tedbirler almıştır. Örneğin, Travnik'e giden askerî birliğin konaklaması, güzergâh değiştirmesi, başkalarıyla konuşması yasaklanmıştır. Zira Tahir Paşa'ya göre ihtilâl yanlılarının askerlerin ve yerel idarenin planları hakkında bilgi almaya yönelik girişimlerinin olması oldukça yüksek ihtimaldir.⁵⁴

Öte yandan Bâbüâli'nin onayına sunulan Tahir Paşa'nın söz konusu planı yetkililerce

48 BOA, Sadâret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM.) 5/50, 14 Cemazeyilahir 1264 (18 Mayıs 1848).

49 Levent Düzcü, "Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (Ağustos 2016), 71.

50 BOA, Sadâret Âmedi Kalemî Defterleri (A.AMD) 10/13, 9 Ramazan 1264 (9 Ağustos 1848), lef 1.

51 BOA, A.AMD, 10/13, lef 1.

52 BOA, A.MKT.MHM., 7/28, 13 Zilhicce 1264 (10 Kasım 1848), lef 4.

53 BOA, İ.MSM, 67/1947, 7 Recep 1264 (10 Haziran 1848) lef 3.

54 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 4.

kabul edilerek, Bosna valisinden tedbirlerin bir an önce devreye konulması için eksik azaların seçilerek, yerel meclisi toplaması istenmiştir. Bu bağlamda da yeni azaların tüm halkı temsil edebilecek şekilde seçilmesi hususuna da dikkat edilmesi vurgusu yapılmıştır.⁵⁵ Bâbîâli yönetiminin uyarıları doğrultusunda gerçekleştirilen aza seçimlerinin ardından mecliste yapılan toplantıda, siyasi ve sosyal tedbirler bağlamında bazı kararlar alınmıştır. Mecliste alınan kararlar kısaca şöyledir; öncelikle merkezî yönetimin emirinin harfiyen takip edileceği, alınan tüm kararların önce mecliste ahalinin de bulunduğu oturumlarda sesli bir şekilde okutulduktan sonra yayınlanması ve ihtilâlcı cemiyetlere karşı bölgenin ileri gelenleriyle iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bilhassa toprak sahibi, tüccar ve esnaflardan oluşan bölgenin ileri gelenlerinin, ihtilâl süresi boyunca gözetim altında tutulmasına yönelik fikir birliğine varılmıştır. Nitekim yerel mecliste yapılan görüşmeler sonrasında eyalet erkânını Osmanlı idaresine karşı ayaklanmasının engellemek amacıyla ayrıca güvence uygulamasına gidilmiş ve bu kişilere temsilcileri aracılığıyla senet imzalatılarak anlaşma yapılmıştır.⁵⁶

1848 İhtilâlleri esnasında söz konusu zümrenin ihtilâlcı faaliyetlere katılması ve bölgede huzursuzluk çıkarılmasındaki en büyük etken Tanzimat Fermanı'dır.⁵⁷ Zira bu kimseler fermanın çeşitlik ilkesine karşıdılar ve imtiyazlarını kaybetmemek için her türlü ayrılıkçı girişime destek vermektedirler.⁵⁸ Bu nedenle Tahir Paşa Bâbîâli'ye gönderdiği 26 Eylül 1848 tarihli raporda, Tanzimat Fermanı'nın bölgede gerek imtiyaz sahibi Müslümanlar, gerekse ahali arasında yanlış algılandığını; dolayısıyla uygulamaların yürürlüğe konulup konulmaması hakkında yetkililerin bir karar vermesi gerektiğinin altını çizmiştir. Nitekim Bâbîâli idaresi de ihtilâlden ötürü geri adım atarak, fermanın ilkelerinin bir süre için de olsa ara verilmesi gerektiği yönünde karar almıştır.⁵⁹ Böylelikle bir yandan ihtilâl cemiyetlerine karmaşa çıkarmak amacıyla bahane teşkil edebilecek bir mesele ortadan kaldırılmış, diğer yandan ise eyalet erkânın tehlike unsuru olmalarının önü alınmıştır.

Bosna Valisi Tahir Paşa, 1848 İhtilâlleri sırasında eyaletteki sınırları dâhilindeki gelişmeleri öğrenebilmek amacıyla kimi bölgelere casuslar göndererek gizli araştırmalar yapmış ve ulaştığı bilgiler ışığında önlemler almıştır. Mesela imtiyaz sahibi yerel güçlerin kimlerle iş birliği içinde olduğu öğrenmek amacıyla gizlice bir soruşturma başlatmış; bir Kadiri şeyhinin bu zümreyle birlikte hareket ettiği ve ahaliyi devlete karşı kışkırttığı anlaşılmıştır. Bu durumun açığa çıkması üzerine şeyh tutuklanmış ve Girit'e sürülmüştür.⁶⁰ Yine tedbirler noktasında en ufak istihbaratı dahi atlamamış ve kendisine ulaşan bilgilerin doğruluğunu teyit ettirmeye çalışmıştır.⁶¹ Tüm bu süreç boyunca Tahir Paşa'nın ihtilâli önlemek ve ihtilâl sırasında eyalette meydana gelen olayları bastırmadaki çabası ve Bosna'da muhtemel ihtilâl hareketlerini bertaraf etmedeki başarısı Bâbîâli yetkililerinin de gözünden kaçmamıştır. Nitekim bu bağlamda Dersaadet'ten Bosna'ya gönderilen bir yazıda çalışmalarından dolayı Tahir Paşa'nın takdir edildiği vurgulanmıştır.⁶²

55 BOA, A.AMD, 10/13, lef 1.

56 BOA, İ.MSM, 82/ 2329, 28 Zilkade 1264 (16 Ekim 1848), lef 3.

57 Bosna'daki Tanzimat uygulamasının, Bâbîâli ve Tahir Paşa arasındaki yazışmaların ve alınan kararların ayrıntıları için bk. Halil İnalçık, *Bosna'da Tanzimat'ın Tatbikine Ait Vesikalar*, (Ankara: Maarif Vekâleti, 1942)

58 BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR.MKT), 20/14, 11 Cemazeyilevvel 1264 (15 Nisan 1848), lef 2.

59 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 5.

60 BOA, İ.MSM, 82/2329, lef 6.

61 BOA, İ.MSM, 82/ 2329 lef 5.

62 BOA, A.MKT.MHM, 7/28, lef 4.

SONUÇ

1789 İhtilâl-i Kebir ile başlayan ihtilâller serisi, günümüz ulus devletlerin inşa sürecini başlatmakla birlikte gerek siyasî gerekse düşünsel manada zihin dünyasının şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1848 İhtilâlleri de söz konusu serinin son halkası olup, milliyetçilik ve liberalizm düşüncesi eşliğinde kıtadaki devletlerde büyük olaylara neden olmuştur. Kıtada yaşanan ihtilâlleri daha çok Hristiyan âleminin bir sorunu olarak algılayan Osmanlı Devleti'nde yaşanan sorunlar, bu durumun değiştiğini ve Batıdaki problemlerin Osmanlı topraklarını da açıkça etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Bosna'da yaşanan huzursuzluklar ve kimi olaylar bunu açıkça göstermektedir. Bosna toprakları üzerinde emelleri olan milletler ihtilâli bir fırsat olarak değerlendirirken, bölgedeki problemler propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Her ne kadar Slavlar 1848 İhtilâlleri sırasında istedikleri başarıyı elde etmeseler de daha sonraki süreçte bölgede çıkan isyanları yakından takip etmiş, halkı yönetime karşı kıskırtmışlardır. Yine bu kapsamda Bâbüâli'nin kendi elleriyle büyük güç kazanmasına müsaade ettiği Bosna eşrafı, Tanzimat nedeniyle kaybedecekleri imtiyazlarını vermemek adına reayaya baskı yaparak ihtilâl cemiyetlerinin girişimlerinin etkili olmasını sağlamışlardır. Bu ise Osmanlı merkezî idaresinin bölgedeki zayıflığına işaret etmektedir. Nitekim Müslüman eşrafında etkisiyle 1849 yılından itibaren Osmanlı yönetimine karşı başlayan ayaklanmalar bunun açık bir kanıtıdır. Öte yandan Müslüman halkın ihtilâllerde rol oynaması, Bâbüâli yönetiminin ihtilâllerde Hristiyanların tehlike unsuru olarak görülmesi tezini çürütmektedir. İhtilâl cemiyetleri, Sırlar, Hırvatlar ve Müslüman eşrafın etkisiyle Bosna'da patlak veren olaylar Eflâk ve Boğdan'daki ihtilâl hareketi kadar başarılı olmasa da yaşananlar demografik özellikleri baz alındığında dikkate alınması gereken olaylardır. Dolayısıyla ihtilâlin bölgedeki ekonomik etkileri de düşünüldüğünde 1848 İhtilâllerinin etkilerini ufak bir iki ayaklanma olarak değerlendirmek de pek doğru değildir.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişim'li bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT).
 Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR. MKT).
 İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (I. MTZ).
 İrade-i Hâriciye (İ. HR).
 İrade- Mesail-i Mühimme (İ. MSM).
 Mabeyni Hümayun Evrakı (MB. İ).
 Sadaret Âmedi Kalemi Defterleri (A. AMD).
 Sadâret Mektûbi Kalemi (A. MKT).
 Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL).
 Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (A. MKT. MHM).

2. Araştırma-İnceleme Eserleri

- Ahmed Lütü Efendi. *Vak'aniüvis Ahmed Lütü Efendi Taribi. c. VII.* çev. Yücel Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Ateş, Toktamış. *Siyasi Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Berger, Helge - Spoerer, Mark. "Economic Crises and the European Revolutions of 1848". *The Journal of Economic History* 61/2 (2001), 293-326.
- Berindei, Dan. "Osmanlı Devleti ve Eflâk'taki 1848 İhtilali". *XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999, 3/1*, 133-138. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Düzcü, Levent. "Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (Ağustos 2016), 51-78.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. "1848 İhtilâlleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/39 (2006), 49-64.
- Glenny, Micha. *The Balkans Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*. Canada: House of Anansi Press, 2012.
- Gölen, Zafer. *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1878)*. Ankara: Alter Yayıncılık, 2009.

- Hill, J.R. *The Revolutions of 1848 in Germany Revolutions of 1848 in Germany, Italy and France*. Ypsilanty-Michigan: Eastern Michigan University History and Philosophy, Michigan, Senior Honors Theses & Projects, 2005.
- İnalçık, Halil. *Bosna'da Tanzimat'ın Tatbikine Ait Vesikalar*. Ankara: Maarif Vekâleti, 1942.
- Jelavich, Charles- Jelavich, Barbara. *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*. Seattle-London: University of Washington Press, 2000.
- Khan, Hans. "Brunswick Manifesto of 1792 Against the Revolutionary France: An Example of Blatant Foreign Intervention with Counterproductive Consequence". *Jbss* 5/2 (2014) 1-22.
- Kiel, Machiel. "Travnik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/ 308-311. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Krestić, V. D. "Croatian Pretensions to Bosnia and Herzegovina Since 1848". *Balkanica* 45. ed. Dušan T. Bataković. 267-294. (Belgrade: Institute For Balkan Studies Serbian Academy of Sciences And Arts, 2014).
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında, Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Maggach, Douglas - Jones, Stedman G. *The 1848 Revolutions and European Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Marx Karl - Engels, Friedrich. *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*. çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları, 1992.
- Palairat, Michael. *The Balkan Economies c. 1800-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Price, Roger. *1848 Devrimleri*. İstanbul: Babil Yayınları, 2000.
- Rapport, Mike. *1848 Year of Revolution*. New York: Basic Books, 2009.
- Rath, R.J. *The Viennese Revolution of 1848 Austin*. Texas: University of Texas Press, 2013.
- Sewell, Jr. W.H. *Work and Revolution in France the Language of Labor from the Old Regime to 1848*. Cambridge: University of Arizona-Cambridge University Press, 1980.
- Spencer, M. Di S. *Italy from Revolution to Republic 1700 to the Present*. New York-London: by Routledge, 2018.

3. Süreli Yayınlar

The Times. "The State Of The Continent", 20 May 1848.

The Times. "Germany", 22 July 1848.